

ОҒЗАКИ МАТН ТАРЖИМАСИНИНГ ФОНЕТИК ВА ЛЕКСИК ҚИЙИНЧИЛИКЛАРИ ВА УНИ ЕНГИБ ЎТИШ ИМКОНИАТЛАРИ

Ачилова Зулхумор Пулатовна
Ўзбекистон, Тошкент шаҳрида жойлашган
ЎзДЖТУ Роман-герман филологияси факультети
испан тили катта ўқитувчи
achilova.zulxumor@mail.ru

Аннотация: Мақолада оғзаки матн таржимасининг фонетик ва лексик қийинчиликлари ва уни енгиб ўтиш имкониятлари ҳақида фикр юритилади. Яни ёзма матн таржимаси билан шуғулланаётган таржимонда ўйлаб олиш учун вақт, луғатдан фойдаланиш, бир неча таржима вариантлари ичидан энг мақулини танлаб олиш имконияти мавжуд. Оғзаки матн таржимонида эса ўйлаб олиш учун вақт, луғатдан фойдаланиш, бир неча таржима вариантлари ичидан бирини танлаб олиш имконияти мавжуд эмас. Оғзаки матн таржимонидан ҳар бир терминга, ҳар бир фразелогик брикмага ,яширин маънога эга сўзлар таржимасига тайёр туришни талаб этилади. Шу билан бир қаторда таржимон матндаги баъзи сўзлар таржимасини билолмай қолган ҳолатда ҳам матннинг умумий маъносини тўғри бера олиши ва оғзаки матн таржимасининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида сўз юритилади.

Калим сўзлар: *меҳнат, таржимон, оғзаки таржима, термин, билим, ноёб, сўз, фонетик ва лексик қийинчилик.*

В статье рассматриваются фонетические и лексические трудности перевода устного текста и возможности их преодоления. Другими словами, у переводчика, работающего над письменным текстом, есть время подумать, воспользоваться словарем, и есть возможность выбрать наиболее подходящий из нескольких вариантов перевода. При устном переводе переводчик не может ни пользоваться словарем, ни обдумывать свой перевод. Это значит, что устный переводчик должен выработать у себя автоматизированные навыки перевода: у него должно быть безукоризненное знание лексики, позволяющее

находить эквивалент немедленно и без обдумывания. К каждому термину, к каждому фразеологизму, к каждому штампу нужно иметь наготове перевод. Вместе с тем переводчик должен уметь улавливать общий смысл даже в случае незнания каких-либо редких слов.

Ключевые слова: труд, переводчик, устный перевод, термин, навика, редкий, слово, фонетические и лексические трудности.

The article deals with the phonetic and lexical difficulties of translating an oral text and the possibilities of overcoming them. In other words, a translator working on a written text has time to think, use a dictionary, and have the opportunity to choose the most suitable one from several translation options. This means that she interpreter needs she know of lexis, and to translate soon and without thinking. Each term, each phrase, each stamp necessary to know how to translate. In a place so she translator must know all she words and how to translate

Key words: work, translator, interpreting, term, skill, sparse, work, phonetic and lexical difficulty.

Ушбу мақола мисолида оғзаки матн таржимасининг фонетик ва лексик қийинчиликлари ва уни енгиб ўтиш имкониятлари ҳақида фикр юритилади. Яни ёзма матн таржимаси билан шуғулланаётган таржимонда ўйлаб олиш учун вақт, луғатдан фойдаланиш, бир неча таржима вариантлари ичидан энг мақулини танлаб олиш имконияти мавжуд. Оғзаки матн таржимонида эса ўйлаб олиш учун вақт, луғатдан фойдаланиш, бир неча таржима вариантлари ичидан бирини танлаб олиш имконияти мавжуд эмас. Оғзаки матн таржимонидан ҳар бир терминга, ҳар бир фразелогик брикмага, яширин маънога эга сўзлар таржимасига тайёр туришни талаб этилади. Шу билан бир қаторда таржимон матндаги баъзи сўзлар таржимасини билолмай қолган

холатда ҳам матннинг умумий маъносини тўғри бера олиши кераклиги ва оғзаки матн таржимасининг ўзига хос хусусиятлари хақида сўз юритилади.

Таржима ҳақида илк назарий фикрлар дастлаб қадим Римда юзага келган эди. Юнон ва лотин тилларини мукаммал билган Аристотель, Цицерон ва Гораций таржима жараёнида сўз кетидан қувиш ярамайди, уларнинг маъно ифодаларини аввал тарозида ўлчаб, кейин таржима қилиш маъқул, деган фикрни билдирганлар. Кейинчалик Италияда Бартоломео ва Манетти, Францияда дю Белле ва Малерб, Англияда Бэкон ва Драйден, Германияда Гёте ва Гумбольдт, Россияда Ломоносов ва Сумароков таржима хусусида ўз назарий тушунчаларини билдириб ўтганлар.

Хуллас, то XX асрга қадар “таржима” сўзи муайян маъно касб этиб, фақат тарихий, фалсафий ва адабий асарлар ўғирмасига нисбатан қўлланилиб келинган, оғзаки таржимонга нисбатан эса туркийда “тилмоч”, славянларда “толмач”, немис тилида “dolmetschen”, инглиз ва француз тилларида “interpret” испан тилида “interpretar” атамалари ишлатилган. Таржима назарияси хусусида айтилган фикрлар ҳам шу йўсинда умумий маънога эга бўлган.

ТАРЖИМА — бир тилдаги матнни бошқа тилда қайта яратишдан иборат адабий ижод тури. Таржима миллатлараро мулоқотнинг энг муҳим кўриниши. Аслият ва қайта тикланган матн хусусиятига қараб бадиий Таржима, илмий Таржима ва бошқа турларга ажратилади. Асл нусхани акс эттириш тарзига кўра тафсир, табдил, шарҳ каби кўринишларга ҳам эга бўлиши мумкин. Таржима қадимги даврларда, турли қабилага мансуб кишилар орасидаги ўзаро алоқа, мулоқот эҳтиёжи туфайли юзага келган. Тилмочлик деб аталадиган бу оғзаки тури ҳозирда ҳам сакданган.

Замонлар оша таржимага бўлган талаблар янгилана боради. Аммо унинг ижодий характери, қайта яратиш санъати эканлиги ўзгармайди. Таржиманинг

асосий мақсади бир тилдан бошқа тилга таржима қилиш ва бошқа тилда маъно ва услуб жиҳатидан асл матнга тенг бўлган матн яратишдир. Лекин ҳар доим ҳам таржимон томонидан берилган маълумотлар асл матиндаги маълумотлар билан тўғри келавермайди.

Мисол тариқасида Москвадаги халқаро кинофестиваллардан бирида ўргимчаклар ҳақидаги немис илмий-фантастик фильми намойиш этилганини эслашимиз мумкин. Филм синхрон равишда немис тилидан фестивалнинг ишчи тилларига (испан, инглиз, француз ва хитой) таржима қилинган. Баъзи таржимонлар шу жумладан немис тилидан испан тилига таржима қилиш жараёнида таржимон ўргимчакларга оид энциклопедия мақолалари билан олдиндан таниш бўлган ва тегишли терминологияни ўрганган шу жиҳатдан таржима жараёнида қийинчиликга учрамаган. Баъзи таржимонлар (хусусан, инглиз тилига жуда моҳир таржимон) буни қилмаган ва фильмнинг инглиз тилига таржимаси натижасида у қийинчиликга учраган, ҳатто беихтиёр филмдаги баъзи жойларда жимлик сақлаган.

Шу ўринда оғзаки матн таржимасининг фонетик ва лексик қийинчиликлари ва уни енгиб ўтиш имкониятлари ҳақида бир неча маълумотлар ва фикр –мулоҳазалар билан ўртоқлашишга ҳаракат қиламиз.

Фонетик қийинчиликлар

Баъзи ҳоллатларда таржимон матннинг сўзларини чиқара олмайдиган ҳолатларга дуч келади. Бу учта сабабга кўра содир бўлиши мумкин: а) усқуналар яхши ишламайди (наушниклар ва бошқалар.), б) таржимон испан тилининг тегишли миллий версиясининг фонетикаси билан таниш эмас (Аргентина, Куба ва бошқалар.), с) таржимон фонетик жиҳатдан номаълум ёки кам маълум бўлган сўзни аниқлай олмайди.

Техник муаммоларни бартараф этиш, албатта, таржимоннинг маҳоратига боғлиқ эмас, гарчи бу ҳолда таржимоннинг позицияси доимо умидсиз бўлмайди (контекстли тахминларнинг роли учун пастга қаранг.)

Испан тилининг тегишли миллий версиясининг фонетик хусусиятларини билмаслик туфайли матнни ёмон тушунишнинг олдини олиш мумкин. Таржимон испанча нутқни барча вариантларида тинглаб тажриба орттириши керак. Бу мақсадда, радио, ёзувлар ва испан тилида барча миллий вариантларининг она тили билан, айниқса, оғзаки нутқда ишлатиладиган сўзлар ва сўз бирикмалари билан яқиндан танишиб бориши лозим бўлади. Шу билан бирга талаффузда йўқоладиган фонема вариантларига ҳам алоҳида эътибор қаратиш лозим. Куба талаффузида, масалан, интервокаллик туфайли сўз охирида “d” товуши йўқолади, “s” товуши эса деярли кўп ундошлардан олдин йўқолади ва ҳоказо. Натижада, тажрибасиз кулоқ учун, масалан, бундай иборалар маънога зиддир, "nos paragon" ва "no paragon" ҳеч қандай фарқ қилмайди. Тилнинг мос вариантыдаги қайси аффикслар одатда йўқолиб кетишини билган ҳолда, уларга эътибор қаратиб, сўзни аниқлашимиз мумкин (масалан, [u'te] usted шаклида). Испан тилининг барча миллий фонетик вариантларини онгли равишда ўрганиш бу тартибдаги қийинчиликларнинг олдини олишга қаратилган усуллардан биридир.

Яхши таржимон асосан икки ҳолатда етарли таниш бўлмаган сўзларни фонетик аниқлашда қийинчиликларга дуч келади: а) махсус атамаларни таржима қилганда, б) Исимларни таржима қилганда.

Агар номлар бизга бегона бўлса, баъзан уни эшитиш ҳам жуда қийин: бундай ҳолларда контекст ёрдам бермайди ва бир товушни бошқаси билан алмаштириш битта тўғри номни бошқасига айлантириб юбориши ҳам мумкин, шунингдек, ушбу сўз тилда мавжуд ёки мавжуд бўлмаслиги ҳам мумкин. Бу қийинчиликни бартараф этиш учун, ёки ҳеч бўлмаганда, уни камайтириш

учун, таржимон: 1) шахслар исмлари ва бу мавзу билан боғлиқ зикр қилиниши мумкин бўлган географик объектлар номлари, шунингдек, муҳокама қилинаётган мавзу билан жуда яхши таниш бўлишлари лозим. Хамда илмий Конгрессда муҳокама қилинадиган мавзу билан боғлиқ олимлар исмларини билиши зарур (бунинг учун, агар диққат билан тегишли соҳага оид малумотларнинг адабиётлар рўйхатидан керакли маълумотни излаб топиб, бир икки маълумотларни ўрганиб чиқиш кифоя; албатта, бу фамилияларни эслаб қолишингизга ҳеч қандай эҳтиёж йўқ, уларнинг асосий мавзуга оид фикрларини ёки уларнинг фамилиясини билиш кифоя - лекин қулоқ эшитганда уларни таниш имкониятига эга бўлиши лозим); агар учрашув сиёсий мавзуга оид бўлса, сиёсий арбоблар исмларини билиш керак ва конгресс олди бериладиган маълумотлар матнига оид адабиётлар рўйхатидан топишга этиборни қаратган маъқул; 2) Шу билан бир қаторда Испания мамлакатларига оид умумий фамилияларни билиш яхши натижаларга олиб келади, бунинг учун қуйида келтирилган малумотга этиборни қаратинг:

López-Amo, Muñoz Jiménez Millas, Alfredo Arroyo, José Sureda Blanes, Felipe Climent Ferrer, Francisco Sobrao Mar-tínez, Francisco Azorín Poch [pok], Francisco Baldiz, Carlos Sempau, Pedro Gironella Pous, Alfonso López-Galv́a, Miguel Sales Vázquez, Fernando Aguirre de Cárcer, Carmen Casanova, Valentín Andrés Álvarez, José Ma Gimeno, Fa-bián Estapé, Gil y Carvajal, José Juan Forns, Guillermo Sans Huelin, José Ma Claramunda Bes, Pablo Urdarte, Enrique Alau Gómez Acebo, Luis de Baeza, Alberto Torra, Federico Portillo, León Ignacio, Eduardo Salades, José Ma Ríos, Federico Armenter de Monasterio, Ángel Herrera Bienes, José Antonio Míguez, Pablo Masa, Amparo Albajar, Alfonso Castaño Pi-ñán, Pedro Fernando Valdés, Luis Rodríguez Aranda, Beatriz Guido, Ramón Castilla, Josefa Sastre de Cabot, Juan Segura Ruiz, Guido Parpagnoli [parpa'ñoli], Camilo Santé, Santiago Ferra-ri, Lía Ratto, Carlos Antonio Duval, Lorenzo Riber, María Eugenia Valentié, Juan Rovira Ar-mengol, Victorio

Benamin, María Luisa del Carril, Alberto Luis Bixio, Julia Sciarreta, Felipe Alaiz, Gonzalo Menenses Ocón, Clara de la Rosa, Odette Boutard [butar], Elsa Tabernig, Raimundo Lida, Pedro Eugenio Zadunaisky, Aldo Francisco Martino, Julio Herrera Ibáñez, Rodolfo José Walsh, Jacobo Goldschwartz, César de Madariaga, Enrique Falcón, Néstor Ortiz Oderigo, Héctor López.

Исимлари ўзбек тилига таржима қилганимизда исимлар испан тили талаффузига асосланган бўлиши керак (Лотин Америка давлатлари талаффузига эмас): "П" [й] товуши орқали талаффуз қилиш керак, (Аргентина ва Уругвайда "П" [й] товушини [ж] га яқин талаффуз қилишади); ҳар сўзда "П" товушини [й] орқали талаффуз қилиш керак [ж], [з] ва бошқа товушлар орқали эмас. Таржимон фақат товушларни қайта эшитиш билан чекланмаслиги керак, ўша товушни оғзаки талаффуз қилиб, уларни транскрип харфлар билан тўғри талаффуз қилишлари керак бўлади: Lavallo [Лавайе] сўзи Аргентинада [Ловаже] талаффуз қилинади, Muñoz фамилияси "Мунёс", испанча талаффузга нима яқин бўларди, [munoz] ёки [мунъжос]. Valladolid рус тилида [ба] талаффуз қилинмайди (испан тилида аксинча), лекин жуда бошқача талаффуз хосил бўлиши мумкин [валйадалит], [valladolid], бундай ҳолларда ушбу сўзни такрорлаб тўғри талаффуз чиқаришга ҳаракат қилиш лозим ҳамда транскрип ёзувларига этибор қаратиш маслаҳат берилади.

Лексик қийинчиликлар

Таржимон оғзаки таржима жараёнида луғатлар, маълумотномалар, энциклопедияларга кира олмайди. Бу ўзига хос лексик қийинчиликларга олиб келади, уни бартараф этиш учун бир неча иш усуллари бирлаштириш керак бўлади.

- 1) таржимон фаолиятига тайёрланаётган талаба илмий характердаги Конгресс ва конференцияларда чиқишларнинг барча сўз бойлигини

чуқур ўрганиши керак бўлади. Бундай сўзлар, сиёсий (ёки илмий) сўзлар билан бир қаторда махсус бўлимга бағишланган қўлланмаларда чоп этиб борилади.

- 2) таржимон муайян махсус соҳага оид матинларни таржима қилиш билан шуғулланиб борса (масалан, илмий Конгрессда, бир хил соҳага ихтисослашган бўлимларда), ўтган мавзуларин қайд сифатида такрорлаб бориши ва соҳага тегишли терминларнинг синоним сўзларини ҳам ўрганиб бориши зарур.
- 3) кўпинча матнларда (хусусан, журналистик, ораторик) лотин ва юнон илдизларидан (айниқса, луғатларда қайд этилмаган неоплазмалардан) фойдаланилади. Бундай ҳолатларда таржимон сўзларнинг испан тилида ишлатиладиган лотин-юнон келиб чиқиши илдизлари, шунингдек, бу илдизлар билан ишлатилиши мумкин бўлган префикс ва қўшимчалар тизимини ҳам ўрганиб бориши талаб этилади.

Испан тилидаги матнидаги сўзларининг сўзма-сўз стилистик тарзда таржима қилиниши кўпинча испанча матнни англатувчи мазмунга тўғри келмайди: сиз стилистика меъёрдан четга чиқасиз, бу қабул қилиниши мумкин бўлмаган нормаларга нисбатан, қандайдир ғалати ёки баъзан кулгили маъно ҳосил қилиш эҳтимолларига ҳам олиб келади. Бундай ҳолларда таржима услубини таржима қилинаётган тил тизими стилистикасида нотиклик нутқлари учун қабул қилинган услубга яқинлаштириш лозим. Бошқа томондан, биз бу йўлдан узоққа бора олмаймиз. Испан тилини бошқа тил услуби сифатида тўлиқ ва охиригача солиштириш ҳар доим ҳам мумкин эмас. Агар шундай қилсак, биз яна бир хавфга дуч келамиз: матн ҳар жиҳатдан ўзга тил нотиклик нутқига ўхшаб, испан тилида сўзлашувчи мамлакатларнинг миллий рангидан бутунлай маҳрум бўлади ва бу айтиқса хавфлидир, миллий ранг-баранглик, таржима тили ҳар жиҳатдан сақланиб қолгандагина таржима аниқ ва таъсирли саналади. Шундай қилиб, биз таржиманинг учинчи талабини бузмаймиз: таржимани эшитаётган

(ўқиётган) шахс асл нусхани эшитган (ёки ўқиган) шахсинг (ёзувчининг) шахси ҳақида бир хил тасаввурга эга бўлиши керак. Хулоса қилиб айтиш мумкинки, таржимон нотиклик матни билан тўқнаш кетганида, айниқса, сўз брикмалари, матинга оид иборалар, керакли синонимлар кабилардан унумли фойдаланиши керак, лекин фақат маълум даражада фойдалангандагина миллий ранг-баранглик сақланиб қолади.

ЛИТЕРАТУРА

1. Г.Я.Туровер “Пособие по устному переводу с испанского языка для институтов и факультетов иностранных языков» Москва ,1997 г (260 стр)
2. В.В.Виноградов “Система и уровни языка” Москва 2000 г
3. Муҳаммаджон Холбеков, “Жаҳон адабиёти”, 2013 йил, 4-сон

De internet:

Buscador global de la web, AltaVista (www.altavista.com)

Título: Pagina de la lengua española

Sitio <http://www.dat.etsit.upm.es/~mmonjas/espanol.html>

Título: La Estructura De La Lengua Española Por Sergio Zam

Sitio: <http://www.geocities.com/SiliconValley/Horizon/7428/index.htm>

Titulo. Planeta de las letras

Sitio: www.planetadelasletras.com